

**UNIVERSITATEA „BABEȘ-BOLYAI”
CLUJ-NAPOCA
FACULTATEA DE ISTORIE ȘI FILOSOFIE
ȘCOALA DOCTORALĂ DE FILOSOFIE**

„Citirea clădirilor” în oglinda arhitecturii textuale

Interpretarea hermeneutică a Kaisa House Library (Helsinki)

**TEZĂ DE DOCTORAT
REZUMAT**

**Conducător de doctorat:
Prof. univ. dr. Veress Carol**

**Student-doctorand:
Incze Éva**

2017

Cuprins

Introducere	5
Variantele unei analogii	6
Ipoteza oglinzii.....	12
1. Statutul estetic al arhitecturii	14
1.1. Problema încadrării estetice a arhitecturii	14
1.2. Diferențierea arhitecturii și a poeziei în techné	17
1.2.1. <i>Locul arhitecturii în clasificările platonice și aristotelice</i>	18
1.2.2. <i>Excluderea arhitecturii din rândul artelor mimetice</i>	21
1.3. Raportul ierarhic dintre arhitectură și poezie în contextul modernității	23
1.4. Corespondența dintre arhitectură și retorică.....	28
1.4.1. <i>Prepararea retorică a materiei</i>	29
1.4.2. <i>Caracterul hermeneutic al funcției</i>	32
1.5. Încercări de reinterpretare a statutului arhitecturii în secolul 20	35
1.6. Co-apartenența arhitecturii și poeziei la Heidegger	41
1.6.1. <i>Exemplul templului grecesc</i>	41
1.6.2. <i>Conceptele de construire, poetică și locuire</i>	45
1.7. Locul arhitecturii în filozofia artei la Gadamer	50
1.7.1. <i>Arhitectura ca stereotip al artei</i>	51
1.7.2. <i>Situația limită a literaturii</i>	54
1.8. Reconstrucția hermeneutică a conceptului de clădire	56
1.8.1. <i>Ontologia creației arhitectonice</i>	57
1.8.2. <i>Caracterul mimetic al arhitecturii</i>	60
1.8.3. <i>Problema monumentalității</i>	63
2. Accepțiunea hermeneutică a lecturii	71
2.1. Lectura ca citire a literelor	72
2.1.1. <i>Problema lecturii intuitiv-cognitive</i>	73
2.1.2. <i>Îndoiele în privința analogie dintre procesele lingvistice și cognitive</i>	76
2.2. Lectura decodificatoare	79
2.2.1. <i>Conceptul semiotic al edificiului la Eco</i>	80
2.2.2. <i>Modelul iconologic al lui Panofsky</i>	82
2.3. Modelul gadamerian al rostirii vocale	87
2.3.1. <i>Lectura ca traducere</i>	88
2.3.2. <i>Co-apartenența sunetului și a lecturii</i>	92
2.3.3. <i>Sunet și text</i>	96
2.4. Problema hermeneutică a lecturii edificiilor	101
2.5. Perspectivele hermeneuticii arhitectonice	108
2.5.1. <i>Experimentul deconstructivist al edificiilor scrise și tipărite</i>	108
2.5.2. <i>Hermeneutica imaginilor (Gottfried Böhme și Oskar Bätschmann)</i>	111
2.5.3. <i>Hermeneutica arhitecturii sacrale (Lindsay Jones)</i>	114
2.6. Teoriile lecturii corporale	117
2.6.1. <i>Caracterul corporal al experienței arhitecturale</i>	118
2.6.2. <i>Comprehensiunea somatică în estetica pragmatică a lui Schusterman</i>	122

2.7. Potențialul hermeneutic al atmosferei	127
2.7.1. <i>Conceptul estetic al dispoziției</i>	128
2.7.2. <i>Conturarea atmosferei arhitectonice</i>	131
2.7.3. <i>Lectura dispozițiilor arhitecturale</i>	134
2.8. Premisele lecturii edificiilor	138
3. `Cazul bibliotecii`	145
3.1. Problema funcțiilor clădiri	146
3.2. Importanța hermeneutică a bibliotecii.....	150
3.3. Paradigmele funcțiilor bibliotecii	154
3.3.1. <i>Colectarea, păstrarea</i>	155
3.3.2. <i>Sistematizarea</i>	156
3.3.3. <i>Lectura</i>	158
3.4. Câteva exemple din arhitectura bibliotecilor	160
3.4.1. <i>Încăperi-bibliotecă</i>	160
3.4.2. <i>Clădiri-bibliotecă</i>	162
3.4.3. <i>Complexe-bibliotecă</i>	164
3.5. Specificul arhitectonicii bibliotecilor finlandeze.....	166
3.5.1. <i>Moștenirea lăsată de Alvar Aalto</i>	168
3.5.2. <i>Bibliotecile finlandeze ale anilor 2000</i>	170
4. Kaisa House Library (Helsinki)	176
4.1. Graficul funcției, ca decorațiunea frontispiciului	177
4.1.1. <i>Ferestre regulate și tilde neregulate</i>	177
4.1.2. <i>Consonanță geometrică</i>	180
4.2. Spațiul interior ascendent	187
4.2.1. <i>Spațiul articulat prin forme eliptice</i>	190
4.2.2. <i>Scara dimensiunilor spațiale</i>	194
4.2.3. <i>Spațiile corpului lector</i>	197
4.3. Pete de culoare, forme geometrice, multă lumină	200
4.3.1. <i>Absorbția materiei în culoare</i>	201
4.3.2. <i>Dispersarea culorilor în forme geometrice</i>	205
4.3.3. <i>Trans-substanțializarea formei în ploaia de lumină</i>	207
4.4. Funcții mașinale facile	212
4.4.1. <i>Lectură și service design</i>	215
4.4.2. <i>Http://www.helsinki.fi/kirjasto/en/home/</i>	219
Concluzii	222
Bibliografie	229
Apendice.....	240
Anexa nr.1: Alvar Aalto: Biblioteca din Viipuri	240
Anexa nr 2: Kaisa House Library. Frontispiciu.....	242
Anexa nr 3: Kaisa House Library. Spațiul interior.....	247
Anexa nr.4: Kaisa House Library. Culori, materiale, forme, multă lumină.	255
Anexa nr.5: Kaisa House Library. Funcție.	263

Cuvinte-cheie: *sistemul ramurilor artei, poetică, arhitectură, analogie, ipoteza oglinzii, interpretare, experiența textului, experiența edificiilor, bibliotecă, lectură, lectura edificiilor, lectură organică, atmosferă, heterotopie, elipsă, cerc hermeneutic, înțelegere, retorică, estetică, estetică pragmatică, somaestetică, hermeneutică filozofică, hermeneutică arhitectonică, Kaisa House Library, H. -G. Gadamer*

REZUMAT

În celebrul studiu *Lectura edificiilor și a imaginilor*, Hans Georg Gadamer își expune convingerea că asemenea textelor, și creațiile arhitecturale sunt supuse unui proces de lecturare. Peste ani de zile, celebrul arhitect elvețian Jacques Herzog îl întreabă în cadrul unui interviu „Ce este arhitectura?”, la care bătrânul filozof evită să răspundă la modul teoretic, preferând să vorbească de casa părintească din Breslau, unde și-a petrecut anii copilăriei. Prezenta cercetare se angajează pe filonul investigației hermeneutice motivate de expresia metaforică a „lecturii edificiilor”, pornind de la întrebarea, cum anume trebuie interpretată lectura în privința creațiilor arhitectonice? Lucrarea se integrează în sfera *hermeneuticii filozofice* gadameriene și vizează aspectele comprehensive legate de lectura edificiilor, încercând – într-o manieră mai degrabă interpretativă și mai puțin prin intermediul problematizării sau al examinării critice – să prefigureze posibilul orizont de abordare a corespondențelor între înțelegerea dialogică, de natură lingvistică, interpretativ-textuală a edificiilor pe de o parte, respectiv calitatea lor de creație non-textuală a operei de artă, pe de altă parte.

În *Lectura edificiilor și a imaginilor*, Gadamer tratează problema realizării analogiei dintre creațiile literare și cele artistice, într-o manieră asemănătoare lui Platon, care vedea „scânteia inteligibilului” declanșându-se din mișcarea de cizelare a cetății ideale la arhitectonica sufletului. Pentru Gadamer analogia constituie principiul fundamental al interpretării, iar accepțiunea ei hermeneutică se va clarifica prin prisma conceptului de cizelare. Astfel, spre deosebire de logica clasică, analogia nu este o concluzie obținută din asemănări, ci denotă procesul interpretativ în care osmoza diferențelor face posibilă perspectiva din care „poate izbucni scânteia înțelegerii”. În contextul tematic al abordării gadameriene, lucrarea caută să realizeze o analogie între creațiile de ordin arhitectural și literar, pornind de la eliminarea tratării separate a problemei edificiilor și a operelor literare, separație care în viziunea esteticii tradiționale atesta falia de netrecut dintre cele două ramuri

artistice. Pasul următor în elaborarea analogiei îl va reprezenta apropierea, prin intermediul conceptului hermeneutic al lecturii, a experienței edificiilor de experiența textelor, având ca finalitate întrepătrunderea celor două filoane în experiența de natură artistică. Cercul hermeneutic al analogiei se închide prin osmoza dintre orizontul teoretic al lecturii edificiilor cu experiența directă, care se poate realiza doar prin interpretarea unei creații arhitecturale concrete.

În accepțiunea argumentului oglinzii înțelegerea lecturii edificiilor, conturarea sistemului de interpretare hermeneutică a creațiilor arhitectonice, se poate realiza doar dinspre concretizarea senzațiilor estetice prin experiența clădirilor. Scopul constă în realizarea interpretării edificiilor civile într-o manieră, care să reflecte concepția hermeneutică a lecturii în textura discursivă a creației arhitectonice. Cu alte cuvinte, să interogăm o clădire pentru a afla ce înseamnă a lectura. În scurta mea călătorie la Helsinki am văzut biblioteca universitară *Kaisa House*, opera unui cuplu de tineri arhitecți finlandezi. Prima vizită s-a soldat cu impresii determinante, care au generat în timp consecințe importante. Am ajuns pe de o parte la concluzia că cel mai bun răspuns la întrebarea referitoare la lectura edificiilor se poate primi de la însăși clădirea bibliotecii, iar pe de altă parte *Kaisa House* poate deveni factorul de echilibru în interpretarea hermeneutică întreprinsă de lucrarea mea. Biblioteca este locul lecturii și scena experienței estetice nemijlocite, astfel că interogarea edificiului atrage după sine și reflexia asupra lecturii. Interpretarea adusă edificiului devine o oglindă, care face posibilă parcurgerea cercului hermeneutic, în care tematica lecturii se desfășoară în interpretarea inspirată de experiența clădirii, iar creația arhitecturală se configurează în acord cu concepția hermeneutică a lecturii.

Filonul ideatic al disertației se împarte în două mari secțiuni distincte, așa-numita secțiune teoretică structurată pe primele două capitole, având ca temă fundalul teoretic pentru conceptele de edificiu (clădire) și lectură (citire), pe când secțiunea a doua se va efectua prezentarea experienței edificiului, care va cuprinde al treilea și al patrulea capitol din lucrare.

1. Statutul estetic al arhitecturii

Vitruvius postula ca cerință indispensabilă pentru arhitectură triada *firmitas-utilitas-venustas*, ceea ce – așa cum constată Roger Scruton – s-a dovedit mereu problematică pentru gândirea estetică, întrucât, spre deosebire de restul artelor, arhitectura este determinată în mare măsură de materialitate și funcționalitate. Primul capitol tratează încadrarea paradigmatică a arhitecturii și a poeziei, având în vedere condițiile impuse triadei vitruviene prin criteriile cu care s-au operat clasificările în diferitele ipostaze ale filozofiei artei.

Correspondența dintre arhitectură și poetică s-a reflectat la început prin *techné*, noțiunea centrală a concepțiilor antice pre-estetice. Așa cum reiese din cercetările efectuate de W. Tatarkiewicz, priceperea manifestată în *techné* acționează aidoma unui principiu călăuzitor, în virtutea căruia fiecare artist este *architektón*, coordonatorul procesului genezei, fiind inteligența supremă din *poesis*, luat ca și creație în sens general. Așadar, în clasificările sistemelor antice, arhitectura și poezia țin de unitatea *techné*-ului, dar sunt considerate ramuri distincte ale acestuia. Prin parcurgerea diviziunilor în context teleologic ale lui Platon și Aristotel, devine evident că în timp ce arhitectura este considerată artă creatoare de lucruri utile și originale, speciile care vor alcătui ulterior sistemul artelor moderne – poezia, pictura, sculptura și muzica – sunt tratate ca diferite versiuni ale imitației, fiind incluse în rândul artelor mimetice. Prin aceasta se va încheia sistemul relațiilor dintre ramurile artistice, care poziționează laolaltă cele patru arte mimetice, pe când arhitectura și retorica vor fi excluse din această sferă la modul univoc. Pe de altă parte, prin teoria *mimesis*ului din concepțiile antice ale filozofiei artei se va valoriza un element de importanță majoră, care va cuceri treptat prim-planul în îndelungata dispută despre caracterul mimetic sau poetic al artei și va pune sub semnul îndoielii, chiar statutul estetic al arhitecturii.

În privința sistematizării ramurilor în teoriile moderne ale artei pot fi identificate, pornind de la cercetările efectuate de Paul Oskar Kristeller, următoarele tendințe: poeziei îi revine poziția centrală, arhitectura dobândește statut incert, iar retorica dispare complet din eșichier. Hegel este cel care furnizează suportul argumentativ al acestei orientări, dar nu putem omite una dintre cele mai influente figuri ale arhitecturii sec. al 18-lea, concepția lui Étienne-Louis Boullée respectând imperativele esteticii centrate pe poziția ierarhic dominantă a poeziei, care va pretinde în consecință, doar respectarea criteriului formei dintre condițiile vitruviene; astfel, obiectul arhitecturii nu mai este perceput ca tot unitar, fiind valorizate doar aspectele estetice ale acestuia. Diviziunile din sânul paradigmei moderne, care atribuie un statut estetic incert arhitecturii, o vor pune pe aceeași orbită cu retorica, iar în această dispunere își află originea analizele, care vor evidenția corespondențele dintre cele două ramuri artistice. Moștenirea culturală a antichității – cu precădere discursurile lui Cicero și descrierile lui Vitruvius - permite depistarea asemănarilor marcante între formele lingvistice și cele arhitecturale, pentru care materialitatea și funcționalitatea apar în postura de factori artistici creativi. Analogia de tip logic între discurs oratoric și edificiu, duce la declanșarea unor întrebări cu privire la arta înțelegerii vorbirii la nivelul receptivității, sau referitoare la înrudirea dintre hermeneutică și experiența clădirilor.

Dacă diversificata paletă a teoriilor estetice și de filozofia artei din secolul 20 facilitează multiple posibilități de confruntare a arhitecturii cu poezia, concepțiile lui Hartmann și ale lui Georg Lukács ilustrează continuitatea tradiției estetice, pentru care principiile artei se aplică cu dificultate arhitecturii. Spre deosebire de acestea, în volumul *Rethinking Architecture*, editat de Neil Leach în 1997, pot fi identificate cinci modalități diferite de regândirea poziției arhitecturii în cadrul filozofiei artei: tendințele moderne din domeniul arhitecturii, orientările fenomenologico-hermeneutice, structuraliste, postmoderne și post-structuraliste, care denunță la unison tendințele de sistematizare și de clasificare, căutând totodată să evidențieze diferitele aspecte ale osmozei dintre arhitectură și poezie.

Prin analiza șirului de prelegeri cuprinse în volumul *Originea operei de artă* ne apropiem considerabil de pozițiile gadameriene. Voi insista cu precădere asupra manierei în care Martin Heidegger ilustrează cu exemplul templului grecesc ontologia operei de artă, fără a efectua analiza în detaliu a altor forme de expresie artistică. Pentru a elucida aspectele aparținând orizontului heideggerian, m-am sprijinit în special pe interpretările lui Rafael Capurro, Lars-Olof Ahlberg, John Bruin și János Loboczký. Am căutat să evidențiez că prin abordarea dimensiunii existențiale a operei de artă, se redeschide posibilitatea tranziției dintre arhitectură și poezie, iar arhitectura va deține un rol cheie în clarificarea aspectelor ce țin de originea operei de artă. În scrierile ulterioare ale lui Heidegger, construirea și poeticul, integrate ambele în conceptul de locuire, revin în prim planul cugetărilor și vor funcționa ca centre duale în câmpul existențial al creației generate de fenomenul locuirii.

Pentru Gadamer arhitectura este „cea mai specială și înaltă formă artistică”, dobândind un loc privilegiat în concepția hermeneutică despre artă. Statutul special al arhitecturii se datorează faptului de a nu se închide în sine, întrucât construcțiile slujesc mereu un scop, sunt o „formă de comportament vital”, motiv pentru care trebuie integrate într-un peisaj natural și arhitectural dat în prealabil. În accepțiune hermeneutică, arhitectura este exemplul elocvent pentru a integra arta în dimensiunea corelată a scopurilor și situațiilor de viață, dar această intermediere devine posibilă doar prin eliminarea tendințelor de abstractizare din sânul artei. În opinia lui Gadamer, importanța aparte a arhitecturii se datorează „poziției cuprinzătoare” față de celelalte arte, întrucât formarea spațiului „face loc” oricărei manifestări artistice (poezie, muzică, dans, etc.) și totodată, amprenta arhitectonică asigură dispoziția de fundal pentru fiecare experiență artistică. A treia poziționare a arhitecturii se petrece în studiul *Cuvânt și imagine*, care prin intermediul presupuziției veritative din domeniul artelor, caută să integreze arhitectura și celelalte ramuri artistice, într-un vast sistem de relații reciproce. Pentru Gadamer, concepția hermeneutică a operei de artă, ca manifestare a adevărului, se poate

extinde neîngrădit asupra creațiilor arhitecturale, ceea ce conferă un statut cu totul aparte pentru această ramură artistică.

Jocul, simbolul și sărbătoarea asigură în viziunea lui Gadamer fundamentul antropologic al tuturor fenomenelor, dar prin restrângerea investigației, voi raporta cele trei elemente doar asupra operelor arhitectonice. Aplicând conceptul jocului asupra experienței edificiilor, voi interpreta esența mimeticii arhitectonice prin prisma antropomorfismului vitruvian și al concepției spațiale a lui August Schmarsow. Apoi, prin identificarea structurii temporale a sărbătorii cu întrebarea despre ritm și monumentalitate, se va circumscrie conceptul hermeneutic al clădirii. Conceptul hermeneutic al creației arhitectonice nu are referință obiectuală, pe care unele canoane estetic sau de istorie a artei au considerat-o ca fiind arta, ci vizează experiențele care îngemănează în temporalitatea lor duală corelații mimetice fundamentale, prin care edificiul și receptorul sunt prinși laolaltă în jocul artei. Astfel, unitatea experienței arhitectonice se constituie pe baza relațiilor mimetice și dobândește o temporalitate specifică. Percepția temporală – și nu cea spațială – a edificiilor face ca acestea să ne apară ca elemente procesuale, care trimit la destinația lor originală, la corelațiile existente odinioară, iar prin succesiunea și sedimentarea funcțiilor dobândite pe parcursul timpului, au devenit prezente și au preluat ritmul vieții actuale. Din perspectivă hermeneutică, analogia între arhitectură și literatură, între edificiu și text se datorează apropierea tangibile dintre *experiența edificiului* și cea a *textului*.

2. Accepțiunea hermeneutică a lecturii

Cel de al doilea capitol tratează problema hermeneutică a fenomenului lecturii, care constituie prim-planul tematic al cercetărilor gadameriene efectuate în preajma anilor '70 și '80. Investigațiile nu se răsfrâng doar asupra variantei rostite a lecturii, întrucât sunt utilizate tot mai pregnant expresii ca lectura muzicii, a imaginilor sau a edificiilor. În această parte a lucrării mele, voi căuta circumscrierea accepțiunii hermeneutică a conceptului de lectură, explorând în primă fază diferența paradigmatică dintre *citirea literelor* (corelată intuiției cognitive) și *lectura decodificatoare* (elaborată de teoriile semiotice), ca apoi să evaluez condițiile de raportare la o posibilă lectură comprehensivă a textului.

În conformitate cu definițiile din domeniul teoriei lecturii, citirea literelor este un proces cognitiv intrinsec legat de textul alfabetic, una dintre formele de manifestare ale competențelor lingvistice. Aceasta presupune implicit limitarea fenomenului citirii la formele specific textuale, termenul lectură fiind asociat exclusiv textului, ceea ce determină apariția dificultăților în cazul în care s-ar aplica operelor non-textuale, cum ar fi arhitectura. Prin

urmare, s-ar putea vorbi doar în sens figurat despre o lectură a edificiilor, deoarece – spre deosebire de percepția vizuală a succesiunii literelor – intuiția obiectului arhitectonic presupune sinergia tuturor funcțiilor senzoriale, motiv pentru care se poate înfiripa cel mult o analogie structurală între percepția lineară și cea proprie edificiilor.

Din punctul de vedere al semioticii lectura nu se rezumă la cuvinte și propoziții scrise, la descifrarea textelor tipărite, ci presupune, într-o accepțiune mult mai largă, deslușirea conținutului din spatele diferitelor sisteme de semne. Perspectiva structuralistă a percepției arhitecturii ca sistem semiotic va fi ilustrată de teoria lui Umberto Eco, în care se consideră că semnul arhitectonic și cel lingvistic au aceeași structură semiotică. Obiectul arhitectural poate fi identificat cu semnificantul, al cărui denotat este funcția concret realizabilă, descifrarea semnificației petrecându-se prin utilizarea codurilor convenționale. De partea receptorului, lectura edificiilor ar presupune decodificarea limbajului arhitectural, iar o interpretare iconologică, fundamentată de Panofsky pentru evidențierea structuralistă a codurilor poetice din limbajului vizual, trebuie să pornească de la identificarea și interpretarea metodică a fenomenelor arhitectonice cu funcție textuală lecturabilă (simbol, metafora clădirii, narativă arhitectonică, etc). Metoda iconologică a lui Panofsky va muta accentul de pe obiect pe semnificație, pe mesajul artistic al operei de artă, iar pentru aceasta interpretarea concretă a produsului artistic va fi corelată cu sfera cunoștințelor despre stilurile artistice. Pentru a înțelege o operă de artă nu ne trebuie, decât să îmbinăm cunoașterea empirică cu moștenirea scrisă, păstrătoarea codurile destinate descifrării mesajului, astfel că prin diagnoză și explicație iconologică, vom avea posibilitatea să pătrundem semnificația mesajului artistic. Recunoașterea într-o manieră pozitivă a rolului tradiției în comprehensiunea operei de artă, reprezintă un pas important pentru experiența hermeneutică a edificiilor.

În multe dintre scrierile sale, Gadamer definește lectura ca traducere, plasarea „semnelor inerte” în spațiul gândirii, sau transpoziția scrierii în text, un demers care „trece dincolo de forma pietrificată, pentru a merge spre sensul celor spuse”. Analiza celor două tărâmuri între care se desfășoară procesul traducerii, relevă faptul că scrierea și textul sunt substanțial diferite, scrierea devenind prin fixare independentă de vorbirea concretă, materie inertă asemenea obiectului arhitectonic, pe care doar citirea o poate transpune în limbajul viu. Una dintre consecințele majore ale modelului rostirii vocale, constă în faptul că lectura transformă scrierea în text, preschimbă fenomenul non-lingvistic într-unul lingvistic cu sens. Utilizând în repetate rânduri experiența personală a subvocalizării și bazându-se pe o multitudine de exemple asociate fenomenului rostirii complete, Gadamer identifică sunetul din urechea internă ca fiind centrul de greutate al rostirii vocale. Analizând rolul mediatic

jucat de vocea interioară, se poate constata unitatea dintre inteligibil și structură vocală, iar pătrunderea sensului exprimat prin intermediul scrierii se concretizează în inflexiunile vocale percepute de auzul intern. Interpretarea se desfășoară ca osmoză diferențiată a fluxului gândirii și a modulării sunetului. Cu toate că sensul textului se construiește ca produs vocal, acestea nu se „dispersează” printre ”acordurile fine” ale fixării, deoarece vocea persistentă pe întregul parcurs al lecturii „strânge laolaltă” și „menține” unitatea fenomenului, astfel încât jocul consonanțelor să închege un text inteligibil.

Teoria gadameriană a lecturii se pretează pentru a concepe posibilă schemă destinată experienței artistice, în care lectura (ca formă a experienței) și experiența (ca formă a lecturii) devin elementele constitutive ale operei de artă. Prin aplicarea schemei lecturii la operele arhitectonice, trebuie să clarificăm maniera în care experiența edificiilor deșteaptă „vocea internă”, menită să preschimbe în flux ideatic senzațiile de sorginte vizuală, chinestezică sau corporală, generând în câmpul multi-senzorial condițiile propice textualității lingvistice.

Pentru soluționarea problemei voi întreprinde analiza a trei modalități de interpretare, începând cu cea *deconstructivistă*, inspirată de colaborarea dintre Derrida și Peter Eisenman, care tratează creația arhitectonică ca pe un produs deductibil în limbaj, o clădire fiind considerată asemenea unei coli/folding fără semnificație externă, care poate fi redusă prin intermediul scrierii la limbaj. *Hermeneutica imaginilor* a lui Gottfried Boehm și *hermeneutica specific obiectuală* legată de numele lui Oskar Bächtmann, vor puncta într-un context diferit alte două supoziții esențiale, dintre care una ne dă de înțeles că sensul experiențelor noastre se poate constitui și în medii diferite de limbaj, de exemplul în cel vizual (Boehm). De cealaltă parte, pentru a aborda într-o manieră corectă problema interpretării lingvistice, trebuie renunțat la folosirea conotațiilor lingvistice-conceptuale consacrate, pentru a permite manifestarea procesului metaforic, în urma căruia ia naștere noul sens și noua interpretare a reprezentării imaginale (Bächtmann).

Utilizarea la scară largă și coerentă a perspectivei hermeneutice asupra arhitecturii poate fi regăsită în *hermeneutica arhitecturii sacrale*, dar din vasta tematică a lucrării lui Lindsay Jones, mă voi rezuma doar la generalizările efectuate pe seama arhitecturii. Din punctul de vedere al lui Jones, edificiile nu au o existență de sine stătătoare, independentă de utilizare, calitatea clădirii – cum ar fi sacralitatea ei – nu decurge din formarea instrumentelor arhitectonice, ci din reciprocitatea dintre formele arhitectonice și ceremoniile religioase. Interpretarea edificiilor se face în funcție de utilizarea acestora și are ca obiect desfășurarea evenimentelor ritual-arhitectonice („ritual arhitectural event”) găzduite de acestea, farmecul arhitectural („architectural allurements”) fiind ingredientul indispensabil pentru demararea

oricărui dialog între edificiu și spectator.

Abordările prezentate, prin tematizarea sensurilor non-lingvistice și posibilitățile interpretării lingvistice, contribuie decisiv la clarificarea aspectelor ce țin de lectura edificiilor, dar nu furnizează cadrul teoretic suficient pentru înțelegerea condițiilor concrete ale experienței. Vom trata problema corporalității asociate experienței creațiilor arhitectonice, prin prisma conceptului de *somaestetică*, ale cărei baze teoretice au fost elaborate de Richard Shusterman. În opoziție cu concepția „trupul ca fundal pasiv”, somaestetica consideră corpul ca fiind elementul cheie în procesul de învățare prin experimentare, acesta fiind definit ca „locul plăcerii senzorial-estetice (aisthesis) și al autoformării creative”. Înțelegerea operează așadar în experiența corporală, iar această recunoaștere este importantă pentru demersul nostru, deoarece receptorul poate pătrunde și semnificațiile induse de experiența operelor arhitectonice, care nu sunt produsul efectelor de natură lingvistică sau conceptuală. În această accepțiune poate fi percepută arhitectura ca și „corporalitate cu sens”, a cărei abordare se face pătrunzând fenomenul atmosferei.

Conceptul de *atmosferă*, utilizat și în scrierile lui Gadamer, se află în prim-planul recepțiilor estetice contemporane. Cu toate că este o prezență constantă nu numai în lumea artei, ci și în viața de zi cu zi, Gernot Böhme ne avertizează că fenomenul atmosferei este dificil de determinat și de exprimat. Fundamentarea conceptului vizează o intermediere bidirecțională, în care se constituie unitatea dintre mediu ambiental și dispoziție subiectivă. Atmosfera nu are caracter de lucru, este factorul emoțional degajat de concretitudinea experienței, care învăluie și dă tonul situațiilor de viață. Ipostazele arhitecturale ale atmosferei vor fi analizate pe baza concepțiilor lui Peter Zumthor și Zoltán Szentkirályi, care consideră în egală măsură că operele arhitectonice utilizează deliberat elemente, ale căror conținut se manifestă doar prin contactul spontan cu sensibilitatea emoțională a celui care percepe. Posibilitățile hermeneutice ale experienței atmosferei le explorez pe baza caracteristicilor relevate de scrierile lui Böhme, Shusterman, Hans Ulrich Gumbrecht, Juhanni Pallasmaa, respectiv Szentkirályi. Pentru Böhme percepția atmosferei comportă dualitatea indeclinabilă a ambientului (care emană dispoziție) și a prezenței, întrucât fiecare dispoziție sufletească presupune prezența celui, care se recunoaște aflându-se în locul învăluit de climatul emoțional. Shusterman accentuează corporalitatea senzației, iar în acord cu aceasta, Gumbrecht consideră că prin vocea textului, dispersată ca fenomen atmosferic, chiar și textele au posibilitatea de a induce o dispoziție care să se reverse asupra întregului corp. După Pallasmaa sesizarea atmosferei revine vederii periferice, întrucât aceasta nu exercită controlul deliberat și în compensație devine haloul elementelor perceptive aferente situațiilor experiențiale, care se

condensează ca atmosferă și poate avea valoare cognitivă. Caracterul asociativ al atmosferei descris de Szentkirályi, ne arată că atmosfera incită la formularea semnificațiilor de natură intelectuală, prin asta făcând posibilă transpunerea unei clădiri în dimensiunea expresiei artistice.

Prin evidențierea acestor aspecte, atmosfera poate fi înțeleasă ca și climat degajat prin corporalitate, un univers comun pentru edificiu și receptor, punct de interferență care permite obiectului să devină fenomen, iar receptorului să accedă în universul operei artistice. Dispoziția inspirată de clădire este dimensiunea în care obiectul arhitectonic se contopește cu receptorul. Dispoziția nu poate fi considerată trena de natură sentimentală ivită pe seama receptării unei creații artistice și dobândește valoare hermeneutică, datorită faptului că prin intermediul ei se arată mereu ceva. În concluzie, lectura textelor bazată pe modelul citirii rostite, poate fi aplicată operelor arhitectonice prin integrarea integrală a dimensiunii somatice, iar acest tip de înțelegere se articulează în osmoza fluxului gândirii cu procesele atmosferice înconjurătoare. În virtutea acestora, este justificată substituirea termenului de lectură rostită prin cel de *lectură organică*, în sânul căreia lectura poate fi percepută doar ca unitate organică între corporalitate și procesele comprehensive interne.

3. `Cazul bibliotecii`

Cel de-al treilea capitol are ca temă ceea ce literatura de specialitate numește *cazul bibliotecii*, dar spre deosebire de abordarea discursivă a perspectivelor deschise de utilizarea perifericelor electronice în cultura lecturii și în sistemul instituțional al bibliotecilor, voi extinde cercetarea asupra posibilităților hermeneutice ale funcțiilor aferente clădirilor. Pentru a clarifica sensul mediatic al bibliotecii, Foucault utilizează termenul de *heterotopie*, bibliotecile sunt heterotopii, întrucât reprezintă atât locul concret destinat pentru colecționarea, depozitarea și lecturarea cărților, cât și un loc al utopiei prin acumularea infinită a cunoștințelor dintr-o anumită perioadă istorică. Prin urmare, lectura clădirii bibliotecii deschide un spațiu hermeneutic în care scopul lucrării – de a explora fenomenul lecturii edificiilor –, poate fi abordat din mai multe direcții: vom explora într-o primă fază experiența concretă a unei clădiri transpusă asupra posibilităților lecturii edificiilor, ca apoi lectura concretă a edificiului să ne călăuzească spre interpretarea conceptului de lectură. În acest capitol se va purcedea la trecerea în revistă a funcțiilor paradigmatiche ale unei biblioteci (colectare, păstrare, sistematizare și lecturare), precum și a unor exemple arhitecturale ilustrative, iar apoi – pe baza moștenirii lăsate de Alvar Aalto – se va contura fundalul instituțional al concepțiilor arhitecturale finlandeze, pentru bibliotecile înființate în preajma

anilor 2000.

4. Kaisa House Library (Helsinki)

Cel de-al patrulea și totodată ultim capitol este o încercare de *lectură hermeneutică* a clădirii bibliotecii universitare Kaisa House Library din Helsinki. Pe parcursul interpretării voi reconstrui pentru început, experiența naturală a edificiului prin punctarea următoarelor aspecte: descrierea impresiilor dobândite la prima vedere, elementele arhitectonice și senzoriale menite să asigure climatul specific, plăcut și plin de eleganță al edificiului, identificarea elementelor atmosferice de ordin arhitectural, precum și dispozițiile sufletești corespunzătoare lor. Interpretarea va trece la analiza teoretică a fragmentelor identificate în fluxul dispozițiilor sufletești, dintre care le menționăm pe cele legate de decorațiunile de pe frontispiciu, senzația spațiului interior, efectele materiale și coloristice, precum și conturarea idealului arhitectural prin reflexiile vizând specificul funcțional al edificiului.

Motivul geometric folosit la decorarea frontispiciului se extinde asupra întregului ansamblu și are ca efect dispariția corporalității clădirii și transformarea ei implicită într-un mediu de transmitere a semnificațiilor, întrucât prin plasarea în prim-plan a unui semn expresiv convențional, poate fi recunoscut la modul univoc, dacă este vorba de reprezentarea unei tilde, sau de trasa unei funcții neregulate.

Spațiul interior, articulat prin imaginea *elipselor* și deschis spre bolta cerească prin acoperișul de sticlă, reproduce și localizează cititorul în înfinitatea spațiului natural, iar prin progresia treptată a elementelor spațiale desfășurate într-o dimensiune temporală, se prefigurează alegoria lecturii. Prin continua mișcare circulară ne depărtăm de spațiul natural și ajungem în lumea cărților, ca apoi la nivelul etajelor superioare, organizarea intimă a locului să exteriorizeze fenomenul lecturii aprofundate. Mișcarea tranzitorie printre spațiile lecturii ne conduce spre înălțimile naturii, construcția ridicată pentru lecturarea cărților colectate dovedindu-se a fi – prin contopire cu natura – o veritabilă zonă de trecere, făcând astfel posibilă interpretarea specifică a idealului bibliotecii de pe pozițiile concepțiilor organice.

Marea parte a elementelor materiale din spațiul interior al clădirii rămân cufundate în fundal, prim-planul fiind luat cromatică întinderilor decorative, de lumina și fragmentele de peisaj care răzbesc prin multitudinea suprafețelor de sticlă, a cărei referențialitate nu se răsfrânge niciodată asupra sieși, ci mereu plasează în centrul atenției ceva diferit de ea. Prin dispunerea proporțională a elementelor mascate și a suprafețelor de sticlă, asistăm la jocul dual al voalării și devoalării, vizibil și la zidurile exterioare din cărămidă. Nuanța dominantă de pe pereții interiori este albul din afara gamei culorilor, iar prin coloristica minimalistă se

trădează o fină inflexiune deconstructivistă, transmiterea semnificațiilor concrete fiind înlocuită prin simpla culoare, ca mediu de transmitere a mesajelor, deconstruind astfel șirul schematic al asocierilor legate de culori.

Elipsa, elementul central al spațiului interior și în același timp una dintre particularitățile vizuale, apare în diverse ipostaze asociate experienței clădirii: ca element peisagistic articulează spațiul prin conectarea armonioasă a spațialităților centrale și longitudinale, prin asta realizând o trecere echilibrată de la viziunea perspectivă la cea dinamică, iar ca motiv folosit pentru proiectarea etajelor superioare, corectează ruptura care ar fi rezultat din structura originală a clădirii. Cele două centre ale elipsei permit ca dualitatea să se evidențieze la câteva aspecte ale construcției: perete-fereastră, sticlă-țiglă, regulat-neregulat, interior-exterior, mediu-mesaj, intuiție spațială - senzație spațială, linear-circular, intim-străin, alb-color, geometric-organic, obiectiv-subiectiv, etc. Asemănător luminii sesizabile, corelațiile eliptice traversează toate secvențele experienței edificiului, permițând apariția jocului speculativ la toate nivele, astfel că aspectele matematice ale elipsei transpuse asupra bibliotecii, fac posibilă tranziția la nivelul accepțiunii hermeneutice a conceptului, deoarece corespondențele eliptice parvin în conturarea relațiilor de factură hermeneutică.

Structurarea serviciilor furnizate a fost inspirată de principiile *service design*ului, care prin folosirea profilului utilizatorilor și a premisei participării, a concentrat pe portalul web a instituției lista serviciilor puse la dispoziție, suprafața digitală fiind menită să asigure completa parcurgere a funcțiilor diferențiate și diversificate. Așadar, funcția bibliotecii se definitivează în optica *service design*ului, iar prin coroborarea aspectelor antropocentrice și mecanice, aparatura antropomorfa se prezintă ca unitate eliptică. Este important de menționat că stabilirea serviciilor prin metode participative se petrece într-un climat dialogic și are ca rezultat o structură deschisă, care permite o permanentă corecție și ajustare pe baza feedbackurilor transmise.

Străbătând clădirea de la un capăt la altul, am putut constata maniera în care întreaga clădire, ca substrat destinat pentru împlinirea funcției de bibliotecă, face posibilă ingerarea alternativelor concrete de funcționare generate de diverse interpretări hermeneutice. Funcția virtual structurată se află mai degrabă într-o relație co-referențială cu edificiul, motiv pentru care fiecare mediu oglindește în maniera lui specifică.

Concluzii

În urma analizei efectuate, am ajuns la concluzia că apariția edificiilor în medii verbale, sau de altă natură, duc la producerea unor imagini în oglindă, care pot fi privite ca variante autonome ale acestora. Edificiul nu este o construcție de sine stătătoare, care posedă prioritate față de orice tentativă reproductivă, ci este o operă de artă în sens ontologic din a cărei experiență hermeneutică, alături de trăirile prin care ne recunoaștem pe noi înșine, se formează idealul arhitectural al acestuia.

Lectura textului efectuată pe baza modelului rostirii vocale, poate fi utilizată pentru înțelegerea creațiilor arhitectonice, dacă izbuște să integreze toate aspectele corporalității. Gadamer a înțeles rolul auzului în citire, dar a redus interpretarea la nivelul unui singur mediu senzorial. Din punctul meu de vedere este necesar ca fluxul gândirii să cuprindă întreaga dimensiune somatică.

Fluxul gândirii se articulează în osmoza proceselor senzoriale aferente corporalității, procesele senzoriale singulare fiind interpretate în contextul general al corpului, ca tot unitar. În conformitate cu acestea, consider că este oportună înlocuirea conceptului de lectură rostită, cu cel al lecturii organice, în sânul căreia citirea poate fi înțeleasă doar prin unitatea organică a corporalității și a proceselor comprehensive interne, servind ca temei pentru afirmația că opera arhitecturală se creează și se elaborează în metamorfozele lecturii.

Bibliografie

- ADAMIKNÉ JÁSZÓ Anna: *Az olvasás múltja és jelene. Az olvasás grammatikai, pragmatikai és retorikai megközelítésben.* Trezor Kiadó, Budapest, 2006.
- ADORNO, Theodor W.: *A művészet és a művészetek.* (Ford. Bacsó Béla.) In Bacsó Béla (szerk.): *Az esztétika vége – vagy se vége, se hossza.* Ikon Kiadó, Budapest, 1995.
- ADORNO, Theodor W.: *Functionalism today.* In Neil Leach (ed.): *Rethinking Architecture. A Reader in Cultural Theory.* Routledge, London and New York, 1997.
- ALMÁSI Miklós: *Anti-esztétika. Séták a művészetfilozófiák labirintusában.* Helikon Kiadó, Budapest, 2003.
- ANDERSON, Ben: *Affective atmospheres.* In *Emotion, Space and Society.* Number 2, 2009.
- ARISZTOTELÉSZ: *Rétorika.* Gondolat Kiadó, Budapest, 1982
- ARISZTOTELÉSZ: *Metafizika.* (Ford. Halasy-Nagy József.) Hatágú Síp Alapítvány, Budapest, 1992.
- ARISZTOTELÉSZ: *Nikomakhoszi etika.* (Ford. Szabó Miklós.) Európa Könyvkiadó, Budapest, 1997.
- AUGUSTINUS: *A rendről.* (Ford. Fajcsek Magda.) In Redl Károly (szerk.): *Az égi és a földi szépről. Források a későantik és a középkori esztétika történetéhez.* Gondolat Kiadó, Budapest, 1988.
- AUGUSTINUS: *A jó természetről.* (Ford. Waczulik Margit.) In Redl Károly (szerk.): *Az égi és a földi szépről. Források a későantik és a középkori esztétika történetéhez.* Gondolat Kiadó, Budapest, 1988.
- ÄHLBERG, Lars-Olof: *Heidegger van Gogh-ja – Gondolatok Heidegger művészetfilozófiájáról.* (Ford. Pálincás Katalin.) In *Enigma.* Kiadja az Új Vizuális Kultúra Alapítvány. 17. sz. 1998.
- BAFNA, Sonit: *Attention and Imaginative Engagement In Marcel Breuer's Atlanta Public Library.* In Ritu Bhatt (ed.): *Rethinking Aesthetics. The Role of Body in Design.* Routledge, London and New York, 2013.
- BARTHES, Roland: *S/Z.* (Ford. Mahler Zoltán.) Osiris Kiadó, Budapest, 1997.
- BÄTSCHMANN, Oskar: *Bevezetés a művésztörténeti hermeneutikába.* (Ford. Bacsó Béla, Rényi András.) Corvina Kiadó, Budapest, 1998.
- BELTING, Hans: *A hiteles kép. Képviták mint hitviták.* (Ford. Hidas Zoltán.) Atlantisz Kiadó, Budapest, 2009.
- BELTING, Hans: *A művésztörténet vége.* (Ford. Teller Katalin.) Atlantisz Kiadó, Budapest, 2006.
- BENJAMIN, Walter: *A műalkotás a technikai sokszorosíthatóság korszakában.* (Ford. Kurucz Andrea, Mélyi József.) Elektronikus formában:
http://aura.c3.hu/walter_benjamin.html (2016.10.02.)
- BERTA Erzsébet: *„Architecture parlante” és/vagy „writing architecture”. Változatok építészet és nyelv összekapcsolására.* Elektronikus formában:
<http://www.magyarépitomuveszet.mm-art.hu/hu/vizkult.php?id=1170>. (2014.12.15.)
- BÉNYEI Miklós: *A művelődéstörténet könyvtári vonatkozásai. II.* Eszterházy Károly Főiskola, Eger, 2011. Elektronikus formában:
<http://www.tankonyvtar.hu/hu/bongesz/konyvek/altalanos/konyvtartudomany>
(2015.06.20.)
- BÉNYEI Miklós (szerk.): *Egyetemes könyv- és könyvtártörténet. 19-20. század. Szöveggyűjtemény.* Debreceni Egyetem Matematikai és Informatikai Intézete, 2001.
- BHATT, Ritu: *Introduction.* In Ritu Bhatt (ed.): *Rethinking Aesthetics. The Role of Body in Design.* Routledge, New York and London, 2013.
- BOEHM, Gottfried: *Absztrakció és realitás. Művészet és művészetfilozófia viszonya a*

- modernitás korában.* (Ford. Laki János.) In Bacsó Béla (szerk.): *Athenaeum* I/1. T-Twins Kiadó, Budapest, 1991.
- BOEHM, Gottfried: *A kép hermeneutikájához.* (Ford. Eifert Anna.) In Bacsó Béla (szerk.): *Athenaeum. Kép – Képiség.* T-Twins Kiadó, Budapest, 1993.
- BOEHM, Gottfried: *A képi értelem és az érzékszervek.* (Ford. Poprády Judit.) In Bacsó Béla (szerk.): *Kép Fenomén Valóság.* Kijárat Kiadó, Budapest, 1997.
- BOEHM, Gottfried: *A képleírás. A kép és a nyelv határaitól.* (Ford. Rózsashegyi Edit.) In Thomka Beáta (szerk.): *Narratívák 1. Képelemzés.* Kijárat Kiadó, Budapest, 1998.
- BOEHM, Gottfried: *Az idő horizontja – Heidegger mű-fogalma és a modernség művészete.* (Ford. Schein Gábor.) In *Enigma.* Kiadja az Új Vizuális Kultúra Alapítvány. 17. sz. 1998.
- BONAVENTURA: *Szemelvények.* (Ford. Redl Károly.) In Redl Károly (szerk.): *Az égi és a földi szépről. Források a későantik és a középkori esztétika történetéhez.* Gondolat Kiadó, Budapest, 1988.
- BONTA János: *Modern építészet 1911-2000.* Terc Kiadó, Budapest, 2002.
- BOULLÉE, Étienne-Louis: *Az építészet poézise. Tanulmány a művészetről.* (Ford. B. Szűcs Margit.) Corvina Kiadó, Budapest, 1985.
- BÖHME, Gernot: *Atmosphere as the Fundamental Concept of a New Aesthetics.* In *Thesis Eleven* Number 36, 1993.
- BÖHME, Gernot: *Színesztéziák (részlet).* In Moravánszky Á. – M. Gyöngy K. (szerk.): *A tér. Kritikai antológia.* Terc Kiadó, Budapest, 2007.
- BÖHME, Gernot: *The Art of the Stage set as a Paradigm for an Aesthetics of Atmospheres.* In *Ambiances, Redécouvertes.* 2013. Elektronikus formában: <http://ambiances.revues.org/315> (2016.10.02.)
- BRAHAM, William W. and HALE, Jonathan A. (eds.): *Rethinking Technology. A Reader in Architectural Theory.* Routledge. London and New York, 2007.
- BRUIN, John: *Heidegger és a művészet két ága.* In *Enigma.* Kiadja az Új Vizuális Kultúra Alapítvány. 17. sz. 1998.
- CAPDEVILA-WERNING, Remei: *From Buildings to Architecture.* In Ritu Bhatt (ed.): *Rethinking Aesthetics. The Role of Body in Design.* Routledge, London and New York, 2013.
- CAPURRO, Rafael: *Építeni mint gondolatfeladat. Az építészet fenomenológiájához.* (Ford. Rigán Lóránd.) In *Korunk,* Korunk Baráti Társaság, Kolozsvár, 2010/2.
- CASSIODORIUS: *A szabad művészetekről és tudományokról.* (Ford. Élesztős László.) In Redl Károly (szerk.): *Az égi és a földi szépről. Források a későantik és a középkori esztétika történetéhez.* Gondolat Kiadó, Budapest, 1988.
- CERTEAU, Michel de: *Séta a városban.* In Blaskó Á. – Margitházi B. (szerk.): *Vizuális kommunikáció. Szöveggyűjtemény.* Typotex kiadó, Budapest, 2010.
- CHOMSKY, Noam: *Mondattani szerkezetek.* (Ford. Zólyomi Gábor.) In Chomsky, Noam: *Mondattani szerkezetek; Nyelv és elme.* Osiris-Századvég, Budapest, 1995.
- CICERO: *A szónoki felosztások.* (Ford. Kárpáty Csilla.) In Adamik Tamás (szerk.): *Cicero összes retorikaelméleti művei.* Kalligram Kiadó, Pozsony, 2012.
- CRAGOE, Carol Davidson: *Hogyan értelmezzük az épületeket?* (Ford. Szieberth Ádám.) Scholar Kiadó, Budapest, 2009.
- CRANZ, Galen: *Somatics and Aesthetics. The Role of Body in Design.* In Ritu Bhatt (ed.): *Rethinking Aesthetics. The Role of Body in Design.* Routledge, London and New York, 2013.
- CROCE, Benedetto: *Mi a művészet?* In Kis Tamás (szerk.): *Esztétikai olvasókönyv.* Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1976.
- CSÍK Tibor: *A könyvtártudomány megújulása.* In Varga K. – M. Szentirányi Z. (szerk.): *Összehasonlító (hat)ó könyvtáriügy.* PTE FEEK, Pécs, 2014.
- CSORBA-SIMON E. – JÁVORKA B. – KOVÁCS E.: *Könyvtárak a fjordok mellett.* In Varga

- K. – M. Szentirányi Z. (szerk.): *Összehasonlító könyvtárügy*. PTE FEEK, Pécs, 2014.
- DANTO, Arthur C.: *A műalkotások értékelése és értelmezése*. (Ford. Babarczy Eszter.) In Arthur C. Danto: *Hogyan semmizte ki a filozófia a művészetet?* Atlantisz Könyvkiadó, Budapest, 1997.
- DÁNÉL Mónika: *Táj, atmoszféra, érzékek*. Elektronikus formában: <http://www.litera.hu/hirek/atmosfera-legkor-haptikus-erzek> (2016.10.12.)
- DE MAN, Paul: *Az olvasás (Proust)*. (Ford. Gács Anna.) In Bacsó Béla (szerk.): *Kép Fenomén Valóság*. Kijárat Kiadó, Budapest, 1997.
- DERRIDA, Jacques: *Az el-különböződés (La différence)*. (Ford. Gyimesi Tímea.) In Bacsó Béla (szerk.): *Szöveg és interpretáció*, Cserépfalvi kiadása, Budapest, é.n.
- DERRIDA, Jacques: *Architecture where the desire may live*. In Neil Leach (ed.): *Rethinking Architecture. A Reader in Cultural Theory*. Routledge, London and New York, 1997.
- DIACONU, Mădălina: *Városi szagtérképek*. (Ford. Keszeg Anna és Zuh Deodáth.) In *Korunk*. Korunk Baráti Társaság, Kolozsvár, 2011/12.
- ECO, Umberto: *A nyitott mű poétikája*. (Ford. Zentai Éva.) In Umberto Eco: *A nyitott mű*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1976.
- ECO, Umberto: *Egy építészeti jel: az /oszlop/ összetevőinek elemzése*. (Ford. Szegedy-Maszák Mihály.) In Umberto Eco: *A nyitott mű*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1976.
- ECO, Umberto: *Function and Sign: the Semiotics of Architecture*. In Neil Leach (ed.): *Rethinking Architecture. A Reader in Cultural Theory*. Routledge, London and New York, 1997.
- ECO, Umberto: *Művészet és szépség a középkori esztétikában*. (Ford. Sz. Márton Ibolya.) Európa Könyvkiadó, Budapest, 2007.
- EGERVÁRI Dóra: *A web 2.0 és a könyvtár 2.0 hatása a katalogizálásra*. In Varga K. – M. Szentirányi Z. (szerk.): *Összehasonlító könyvtárügy*. PTE FEEK, Pécs, 2014.
- EISENMAN, Peter: *A modernizmus megjelenési formái: A Dom-ino ház és az önmagára vonatkozó jel (Részletek)*. In Moravánszky Á. – M. Gyöngy K. (szerk.): *Monumentalitás. Kritikai antológia*. Terc Kiadó, Budapest, 2006.
- FEHÉR M. István: *Művészet, esztétika és irodalom Gadamer filozófiai hermeneutikájában*. In Fehér M. István: *Hermeneutikai tanulmányok I*. L'Harmattan Kiadó, 2001.
- FEHÉR M. István: *Filozófia, retorika, hermeneutika*. In *Világosság* 2003/11-12.
- FEKETE Rita: *A szemléletmód vagy a lehetőségek korlátjai?* In Varga K. – M. Szentirányi Z. (szerk.): *Összehasonlító könyvtárügy*. PTE FEEK, Pécs, 2014.
- FERENCZI Zoltán: *A könyvtártan alapvonalai*. Athenaeum, Budapest, 1903. Elektronikus formában: <http://digitalia.lib.pte.hu/?p=3146> (2016.05.10.)
- FOUCAULT, Michel: *Más terekről. Heterotópiák*. Elektronikus formában: <http://exindex.hu/index.php?page=3&id=253#top> (2015.06.20.)
- FRAMPTON, Kenneth: *A modern építészet kritikai története*. (Ford. Kerékgyártó Béla et al.) Terc Kiadó, Budapest, 2009.
- GADAMER, Hans-Georg: *A szép aktualitása. A művészet mint játék, szimbólum és ünnep*. (Ford. Bonyhai Gábor.) In Gadamer Hans-Georg: *A szép aktualitása*. T-Twins Kiadó, Budapest, 1994.
- GADAMER, Hans-Georg: *A szó igazságáról*. (Ford. Poprády Judit.) In Gadamer Hans-Georg: *A szép aktualitása*. T-Twins Kiadó, Budapest, 1994.
- GADAMER, Hans-Georg: *Az üres és a betöltött időről*. (Ford. Hegyessy Mária.) In Gadamer Hans-Georg: *A szép aktualitása*. T-Twins Kiadó, Budapest, 1994.
- GADAMER, Hans-Georg: *Miként járul hozzá a költészet az igazság kereséséhez*. (Ford. Tallár Ferenc.) In Gadamer Hans-Georg: *A szép aktualitása*. T-Twins Kiadó, Budapest, 1994.
- GADAMER, Hans-Georg: *Épületek és képek olvasása*. (Ford. Loboczky János.) In Gadamer, Hans-Georg: *A szép aktualitása*. T-Twins Kiadó, Budapest, 1994.

- GADAMER, Hans-Georg: *Hang és nyelv*. (Ford. Tallár Ferenc.) In Gadamer, Hans-Georg: *A szép aktualitása*. T-Twins Kiadó, Budapest, 1994.
- GADAMER, Hans-Georg: *Az „eminens” szöveg és igazsága*. (Ford. Tallár Ferenc.) In Gadamer, Hans-Georg: *A szép aktualitása*. T-Twins Kiadó, Budapest, 1994.
- GADAMER, Hans-Georg: *Szó és kép – „így igaz, így létező”*. (Ford. Schein Gábor.) In Gadamer, Hans-Georg: *A szép aktualitása*. T-Twins Kiadó, Budapest, 1994.
- GADAMER, Hans-Georg: *Filozófia és irodalom*. In Bacsó Béla (szerk.): *Az esztétika vége – vagy se vége, se hossza*. Ikon Kiadó, Budapest, 1995.
- GADAMER, Hans-Georg: *A kép és a szó művészete*. (Ford. Hegyessy Mária.) In Bacsó Béla (szerk.): *Kép Fenomén Valóság*. Kijárat Kiadó, Budapest, 1997.
- GADAMER, Hans-Georg: *Fenomenológia és dialektika között*. (Ford. Tiszóczy Tamás.) In *Vulgo* 2000/3-4-5.
- GADAMER, Hans-Georg: *Olvasni olyan, mint fordítani*. (Ford. Simon Attila.) In *Vulgo* 2000/3-4-5.
- GADAMER, Hans-Georg: *A hallásról*. (Ford. Simon Attila.) In *Vulgo* 2000/3-4-5.
- GADAMER, Hans-Georg: *Hallani – látni – olvasni*. (Ford. Schein Gábor.) In *Nagyvilág*, 2001/1.
- GADAMER, Hans-Georg: *Igazság és módszer. Egy filozófiai hermeneutika vázlat*. (Ford. Bonyhai Gábor.) Osiris Kiadó, Budapest, 2003.
- GADAMER, Hans-Georg: *Szöveg és interpretáció*. (Ford. Hévízi Ottó.) In Bacsó Béla (szerk.): *Szöveg és interpretáció*. Cserépfalvi kiadása, Budapest, é.n.
- GIEDION, Siegfried: *Construction. Industry. Architecture*. In W. W. Braham – J. A. Hale – J. S. Sadar (eds.): *Rethinking Technology. A Reader in Architectural Theory*. Routledge, London and New York, 2007.
- GILBERT, K. E. – KUHN, H.: *Az esztétika története*. (Ford. Nyilas Vera.) Gondolat Kiadó, Budapest, 1966.
- GOMBRICH, Ernst H.: *A művészet története*. (Ford. G. Beke Margit, Falvay Mihály.) Gondolat Kiadó, Budapest, 1974.
- GRABOW S. – SPRECKELMEYER K.: *The Architecture of Use. Aesthetics and Function in Architectural Design*. Routledge, New York and London, 2015.
- GUMBRECHT, Hans Ulrich: *Hangulatokat olvasni. Hogyan gondolhatjuk el az irodalom valóságát napjainkban?* (Ford. Csécei Dorottya.) Elektronikus formában: <http://www.prae.hu/prae/content/journals/prae%2055%202013%2009%20nyomdai%20cm%20yk.pdf> (2016.06.01.)
- GYÖRGY Péter: *Ceci tuera cela. Ez elpusztítja amazt*. In *Holmi*. 2006/I. Elektronikus formában: <http://www.holmi.org/arch/2006/01/10.html> (2015.06.10.)
- HAAVISTO, Tuula: *A Building is the Image of its Function*. Elektronikus formában: <http://www.librarybuildings.info/articles/building-image-its-function> (2015.05.15.)
- HABERMAS, Jürgen: *A modernség: befejezetlen program*. (Ford. Felkai Gábor.) In Habermas, Jürgen: *Válogatott tanulmányok*. Atlantisz Kiadó, Budapest, 1994.
- HABERMAS, Jürgen: *A társadalomtudományok logikája*. (Ford. Adamik Lajos et al.) Atlantisz Kiadó, Budapest, 1994.
- HABERMAS, Jürgen: *Modern and Postmodern Architecture*. In Neil Leach (ed.): *Rethinking Architecture. A reader in cultural theory*. Routledge, London and New York, 1997.
- HALE, Jonathan A.: *Construind idei. O introducere în teoria arhitecturii*. (Trad. Cosmin Caciuc.) Editura Paideia, București, 2011.
- HANSLICK, Eduard: *A zenei szép. Javaslat a zene esztétikájának újragondolására*. (Ford. Csobó Péter.) Typotex Kiadó, Budapest, 2007.
- HARTMANN, Nicolai: *Esztétika*. (Ford. Bonyhai Gábor.) Magyar Helikon, Budapest, 1977.
- HEGEL, Georg Wilhelm Friedrich: *Esztétikai előadások I-III*. (Ford. Szemere Samu.)

- Akadémiai Kiadó, Budapest, 1980.
- HEIDEGGER, Martin: *A műalkotás eredete*. (Ford. Bacsó Béla.) Európa Könyvkiadó, Budapest, 1988.
- HEIDEGGER, Martin: *A művészet eredete és a gondolkodás rendeltetése*. (Ford. Szijj Ferenc.) *Athenaeum*. Mi az esztétika? T-Twins Kiadói és Tipográfiai Kft. I(1991)1.
- HEIDEGGER, Martin: *A művészet és a tér*. (Ford. Bacsó Béla et al.) In Martin Heidegger: „...költőien lakozik az ember...” – Válogatott írások, T-Twins Kiadó/Pompeji, Budapest, Szeged, 1994.
- HEIDEGGER, Martin: „...költőien lakozik az ember...” (Ford. Bacsó Béla et al.) In Martin Heidegger: „...költőien lakozik az ember...” – Válogatott írások. T-Twins Kiadó/Pompeji, Budapest, Szeged, 1994.
- HEIDEGGER, Martin: *Lét és idő*. (Ford. Vajda Mihály.) Osiris Kiadó, Budapest, 2001.
- HEIDEGGER, Martin: *Építés, lak(oz)ás, gondolkodás*. (Ford. Schneller István.) In Schneller István (szerk.): *Az építészeti tér minőségi dimenziói*. Librarius Kiadó, Kecskemét, 2002.
- HERZOG, Jacques: *Gadamer's floor*. In Gerhard Mack (ed.): Herzog & de Meuron 1997-2001. *The Complete Works*. Vol. 4. Birkhäuser, Basel/Boston/Berlin, 2008. Elektronikus formában: <https://www.herzogdemeuron.com/index/practice/writings/essays/gadamers-floor.html> (2015.06.25.)
- HESSEL, Alfred: *A könyvtárak története*. (Ford. Bárán Dezsőné.) OSZK KMK Budapest, 1959. Elektronikus formában: <http://mek.oszk.hu/03100/03193/html/index.htm> (2015.07.10.)
- HORNYIK Sándor: *A Kép Odüsszeája. A „vizuális kultúra” tudományelmélete és politikája*. Elektronikus formában: <http://apertura.hu/2010/tel/hornyik> (2015.01.14.)
- HUGO DE SANCTO VICTORE: *Didascalicon*. (Ford. Maróti Egon.) In Redl Károly (szerk.): *Az égi és a földi széről. Források a későantik és a középkori esztétika történetéhez*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1988.
- JEURSEN, Frans: *Miről szól az építészet?* Elektronikus formában: <http://epiteszforum.hu/mirol-szol-az-epiteszet> (2015.04.03.)
- JONES Lindsay: *The Hermeneutics of Sacred Architecture. Vol. I. Monumental Occasions*. Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 2000.
- KASZÁS Károly: *Kortárs finn építészet. A finn építészet hatása magyar szemmel*. Terc Kiadó, Budapest, 2015.
- KIBÉDI VARGA Áron: *A szó-és-kép viszonyok leírásának ismérvei*. In Bacsó Béla (szerk.): *Kép Fenomén Valóság*. Kijárat Kiadó, Budapest, 1997.
- KIDDER, Paul: *Gadamer for Architects*. Routledge, London and New York, 2013.
- KOVÁCS Péter: *Finn nyomokon, avagy tradíció a finn építészeten*. Elektronikus formában: <http://epiteszforum.hu/finn-nyomokon-avagy-tradicio-a-finn-epiteszetben> (2015.06.25.)
- KÖVECSES Zoltán: *A metafora. Gyakorlati bevezetés a kognitív metaforaelméletbe*. Typotex Kiadó, Budapest, 2005.
- KRÉMER Sándor: Bevezetés. In Richard SHUSTERMAN: *Szómaesztétika és az élet művészete*. (Ford. Krémer Sándor.) JATEPress Kiadó, Szeged, 2014.
- KRISTELLER, Paul Oskar: *A művészetek modern rendszere*. (részlet) (Ford. Ágoston O. Zoltán.) In *Vulgo* 2003/1. Elektronikus formában: <http://www.btk.ppke.hu/db/00/05/m00001005.html> (2015.04.23.)
- KULCSÁR-SZABÓ Zoltán: *Hermeneutikai szakadékok*. Csokonai Kiadó, Debrecen, 2005.
- KUNSZT György: *A posztmodern építészet antropomorfizmusa és dekonstruktivista elvetése*. Elektronikus formában: <http://epa.oszk.hu/00000/00002/00036/kunzt.html> 2015.06.30.
- KUNSZT György: *A szakrális építészet hermeneutikájáról*. Szent István Társulat, Budapest, 2007. Elektronikus formában:

- <http://szit.katolikus.hu/feltoltes/Kunszt%20Gyorgy.pdf> (2015.06.25.)
- LEACH, Neil: *Introduction*. In Neil Leach (ed.): *Rethinking Architecture. A Reader in Cultural Theory*. Routledge, London and New York, 1997.
- LEACH, Neil: *Anestetica. Arhitectura ca anestezic*. (Trad. Cornelia Mirela Catuneanu.) Editura Paideia, București, 1999.
- LE CORBUSIER: *Új építészet felé*. (Ford. Rozgonyi Ádám.) Corvina Kiadó, Budapest, 1981.
- LESSING, Gotthold E.: *Laokoón*. (Ford. Vajda György Mihály.) In Kis Tamás (szerk.): *Esztétikai olvasókönyv*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1976.
- LOBOCZKY János: *A műalkotás: „A létben való gyarapodás”*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1998.
- LUKÁCS György: *Az esztétikum sajátossága I.-II.* (Ford. Eörsi István.) Magvető Kiadó, Budapest, 1965.
- MÄKKINEN, Ilkka: *Chronology of Finnish Library History*. Elektronikus formában: <http://now.libraries.fi/chronology.html#.VefmvPmqkko> (2015.06.10.)
- MÉREI F. – BINÉT Á.: *Gyermeklélektan*. Medicina Könyvkiadó RT, Budapest, 2006.
- MERLEAU-PONTY, Maurice: *A közvetett látható és a láthatatlan*. In Bacsó Béla (szerk.): *Athenaeum. Kép – Képiség*. T-Twins Kiadó, Budapest, 1993.
- MERLEAU-PONTY, Maurice: *A közvetett nyelv és a csend hangjai*. (Ford. Szávai Dorottya.) In Bacsó Béla (szerk.): *Kép Fenomén Valóság*. Kijárat Kiadó, Budapest, 1997.
- MIETTINEN, Virve: *The future library designed for with You. Collective and empowering methods in designing the library of the future*. In *Skandinavian Library Quarterly* 2013/2.
- MITCHELL, W. J. T.: *Mi a kép?* (Ford. Szécsényi Endre.) In Bacsó Béla (szerk.): *Kép Fenomén Valóság*. Kijárat Kiadó, Budapest, 1997.
- MITCHELL, W. J. T.: *A képi fordulat*. In Szönyi György Endre, Szauter Dóra (szerk.): *A képek politikája. W. J. T Mitchell válogatott írásai*. JATEPress Kiadó, Szeged, 2012.
- MORAVÁNSZKY Ákos: *Monumentalitás*. In Moravánszky Á. – M. Gyöngy K. (szerk.): *Monumentalitás. Kritikai antológia*. Terc Kiadó, Budapest, 2006.
- MORAVÁNSZKY Ákos: *A tér fogalma az építészetben*. In Moravánszky Á. – M. Gyöngy K. (szerk.): *A tér. Kritikai antológia*. Terc Kiadó, Budapest, 2007.
- MORAVÁNSZKY Ákos: *Stílus, márka, identitás*. In Moravánszky Á. – M. Gyöngy K. (szerk.): *A stílus. Kritikai antológia*. Terc Kiadó, Budapest, 2009.
- NAGY Elemér: *Mai finn építészet*. Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 1976.
- NAGY József: *A szóolvasó készség fejlődésének kritériumorientált diagnosztikus feltérképezése*. In *Magyar Pedagógia* 104/2. 2004.
- ORBÁN Gyöngyi: *Ígéret kertje. A dialógus poétikája felé*. Pro Philosophia – Polis Kiadó, Kolozsvár, 1999.
- ORBÁN Gyöngyi (szerk.): *Bevezetés az olvasás „mesterségébe”*. Polis Könyvkiadó, Kolozsvár, 2002.
- ORBÁN Jolán: *A város mint emlékezet és ígéret (Jacques Derrida halálára)*. Elektronikus formában: <http://www.c3.hu/scripta/lettre/lettre55/orban.htm>. (2015.07.10.)
- ORBÁN Jolán: *Konstrukció és dekonstrukció – Derrida és az építészet*. Elektronikus formában: <http://www.c3.hu/scripta/lettre/lettre29/11orban.htm>. (2015.06.30.)
- OSSIP-LOURIÉ: *Olvasási mánia*. In Bényei Miklós (szerk.): *Egyetemes könyv- és könyvtártörténet. 19-20. század*. Szöveggyűjtemény. Debreceni Egyetem Matematikai és Informatikai Intézete, 2001.
- PALLADIO, Andrea: *Négy könyv az építészetről*. (Ford. Hajnóczy Gábor.) Képzőművészeti Alap, Budapest, 1982.
- PALLASMAA, Juhani: *The Eyes of the Skin. Architecture and the Senses*. John Wiley & Sons Ltd, Chichester, 2007.
- PALLASMAA, Juhani: *Mental and existential ecology*. In Ritu Bhatt (ed.): *Rethinking*

- Aesthetics. The Role of Body in Design.* Routledge, New York and London, 2013.
- PALLASMAA, Juhani: *Space, Place, and Atmosphere: Peripheral Perception in Existential Experience.* In Christian Borch (ed.): *Architectural Atmospheres. On the Experience and Politics of Architecture.* Birkhäuser, Basel, 2014.
- PALLASMAA, Juhani: *The Use of Art.* Foreword In Grabow-Spreckelmeyer: *The Architecture of Use. Aesthetics and Function in Architectural Design.* Routledge, New York and London, 2015.
- PANOFSKY, Erwin: *A képzőművészeti alkotások leírásának és tartalomelemzésének problémájához.* (Ford. Tellér Gyula.) In Erwin Panofsky: *A jelentés a vizuális művészetekben.* Gondolat Kiadó, Budapest, 1984.
- PANOFSKY, Erwin: *A perspektíva mint „szimbolikus forma”.* (Ford. Tellér Gyula.) In Erwin Panofsky: *A jelentés a vizuális művészetekben.* Gondolat Kiadó, Budapest, 1984.
- PANOFSKY, Erwin: *Ikonográfia és ikonológia: bevezetés a reneszánsz művészet tanulmányozásába.* (Ford. Tellér Gyula.) In Erwin Panofsky: *A jelentés a vizuális művészetekben.* Gondolat Kiadó, Budapest, 1984.
- PANOFSKY, Erwin: *Arhitectură gotică și gândire scolastică.* (Trad. Marina Zavaca.) Editura Anastasia, București, 1999.
- PETERS, Francis E.: *Termenii filozofiei grecești.* (Trad. Dragan Stoianovici.) Editura Humanitas, București, 1993.
- PLATÓN: *Állam.* (Ford. Szabó Miklós.) In Platón összes művei. II. kötet. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1984.
- PLATÓN: *A szofista.* (Ford. Kövendi Dénes.) In Platón összes művei. II. kötet. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1984.
- PLÉH Csaba: *A természet és a lélek.* Osiris Kiadó, Budapest, 2003.
- PLÉH Csaba: *A lélektan története.* Osiris Kiadó, Budapest, 2010.
- PLÉH Csaba: *A megismeréstudomány alapjai.* Typotex Kiadó, Budapest, 2013.
- PUHL Antal: *Az építészeti poézis mint mimézis.* Elektronikus formában: <http://epiteszforum.hu/az-epiteszeti-poezis-mint-mimezis-puhl-antal-dla-filozofia-dolgozata>. (2015.05.20.)
- PUHL Antal: *Szentkirályi, Gadamer és Deleuze, ahogy egy barokk templom előtt állnak.* Elektronikus formában: <http://epiteszforum.hu/szentkiralyi-gadamer-es-deleuze-ahogy-egy-barokk-templom-elott-allnak> (2014.12.15.)
- ROSSI, Aldo: *Építészet a múzeumoknak (Részletek).* In Moravánszky Á. – M. Gyöngy K. (szerk.): *Monumentalitás. Kritikai antológia.* Terc Kiadó, Budapest, 2006.
- SANT’ ELIA, Antonio: *Manifesto of Futurist Architecture.* In W. W. Braham – J. A. Hale – J. S. Sadar (eds.): *Rethinking Technology. A Reader in Architectural Theory.* Routledge, London and New York, 2007.
- SCHAPIRO, Meyer: *Stílus.* In Endrődi Gábor (szerk.): *Szöveggyűjtemény a művészettörténet-írás történetéhez.* ELTE BTK Művészettörténeti Intézet, Budapest, 2011.
- SCHMARSOW, August: *A téralakítás mint az építészeti alkotás lényege.* In Endrődi Gábor (szerk.): *Szöveggyűjtemény a művészettörténet-írás történetéhez.* ELTE BTK Művészettörténeti Intézet, Budapest, 2011.
- SCHNELLER István: *A tér megragadásának két meghatározó kísérlete korunkban.* In Schneller István (szerk.): *A építészeti tér minőségi dimenziói.* Librarius Kiadó, Kecskemét, 2002.
- SCHNELLER István: *Az építészeti tér településszintű értelmezésének egy lehetősége.* In Schneller István (szerk.): *Az építészeti tér minőségi dimenziói.* Librarius Kiadó, Kecskemét, 2002.
- SCHNELLER István: *Egzisztenciális térelméletek.* In Schneller István (szerk.): *Az építészeti tér minőségi dimenziói.* Librarius Kiadó, Kecskemét, 2002.

- SCHNELLER István: *Mit jelent építeni.* In Schneller István (szerk.): *Az építészeti tér minőségi dimenziói.* Librarius Kiadó, Kecskemét, 2002.
- SCHRADER, Andreas – SIEWEKE, Beate: *Hybray – a jövő hibrid könyvtára.* Elektronikus formában: <http://ki.oszk.hu/kf/2010/10/schrader-andreas-%E2%80%93-sieweke-beate-hybrary-%E2%80%93-a-jovo-hibrid-konyvtara/> (2017.04.20.)
- SCRUTON, Roger: *The Aesthetics of Architecture.* Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 1980.
- SCRUTON, Roger: *Esztétikai tapasztalat és kultúra.* In *Nappali Ház*, 1990/2.
- SEDLMAYR, Hans: *Az építészet mint ábrázolóművészet.* In Endrődi Gábor (szerk.): *Szöveggyűjtemény a művészettörténet-írás történetéhez.* ELTE BTK Művészettörténeti Intézet, Budapest, 2011.
- SEMPER, Gottfried: *Tudomány, ipar és művészet.* (Ford. Zádor Anna.) Corvina Kiadó, Budapest, 1980.
- SEMPER, Gottfried: *A burkolás elve az építőművészetben.* In Moravánszky Á. – M. Gyöngy K. (szerk.): *Monumentalitás. Kritikai antológia.* Terc Kiadó, Budapest, 2006.
- SHUSTERMAN, Richard: *Pragmatista esztétika. A szépség megélése és a művészet újragondolása.* (Ford. Kollár József.) Kalligram Kiadó, Pozsony, 2003.
- SHUSTERMAN, Richard: *Szómaesztétika és az élet művészete.* (Ford. Krémer Sándor.) JATEPress Kiadó, Szeged, 2014.
- SHUSTERMAN, Richard: *A gondolkodó test.* (Ford. Krémer Sándor, Antoni Rita.) JATEPress Kiadó, Szeged, 2015.
- SIMON Mariann: *Harangzúgás és vonatzakolatás: Az építészeti diszciplína ezredvégi átpozícionálásának két kulcsszövege.* In *Architectura Hungariae* 2012/XI.1.
- SIMON Mariann: *Variációk téglára.* Elektronikus formában: http://arch.et.bme.hu/arch_old/korabbi_folyam/17/17simonm.html (2017.04.14.)
- SINIKARA, Kaisa: *Opening a new Helsinki University Main library – a future vision, service design and collaboration.* In *IFLA Newsletter* 2013/1.
- SINIKARA, Kaisa: *Service design and collaboration.* In *Skandinavian Library Quarterly* 2013/2.
- SIPOS Anna Magdolna *Együttműködés – könyvtári rendszer.* In Varga K. – M. Szentirányi Z. (szerk.): *Összehasonlít(hat)ó könyvtárügy.* PTE FEEK, Pécs, 2014.
- SNODGRASS, Adrian and COYNE, Richard: *Interpretations in Architecture: design as a way of thinking.* Routledge, London and New York, 2006.
- SZENTKIRÁLYI Zoltán: *Technika és forma viszonya az építészetben. (A tartalom és a forma problémája).* In Szentkirályi Zoltán: *Válogatott építészettörténeti és elméleti tanulmányok.* Terc Kiadó, Budapest, 2006.
- SZENTKIRÁLYI Zoltán: *A térművészet történeti kategóriái.* In Szentkirályi Zoltán: *Válogatott építészettörténeti és elméleti tanulmányok.* Terc Kiadó, Budapest, 2006.
- SZENTKIRÁLYI Zoltán: *Értekezés az építészeti formáról és a térszervezés művészetéről.* In Szentkirályi Zoltán: *Válogatott építészettörténeti és elméleti tanulmányok.* Terc Kiadó, Budapest, 2006.
- SZENTKIRÁLYI Zoltán – DÉTSHY Mihály: *Az építészet rövid története.* Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 1986.
- SZILÁGYI Gábor: *A fotóművészet története. A fényrajztól a holográfiáig.* Képzőművészeti Alap, Budapest, 1982.
- TAKÁCS Nóra: *Fenomenológia az építészetben.* In Tillmann J. A. – Vámos D. (szerk.): *Térformálás. Tárgyformálás. 3. A dolgok rendje.* Terc Kiadó, Budapest, 2007.
- TAMÁS, AQUINÓI: *Szemelvények.* (Ford. Redl Károly.) In Redl Károly (szerk.): *Az égi és a földi szépről. Források a későantik és a középkori esztétika történetéhez.* Gondolat Kiadó, Budapest, 1988.

- TATARKIEWICZ, Władysław: *Az esztétika alapfogalmai*. (Ford. Sajó Sándor.) Kossuth Kiadó, Budapest, 2000.
- TERTULLIANUS: A látványosságokról. (Ford. Rozsnyai Ervin.) In Redl Károly (szerk.): *Az égi és a földi szépről. Források a későantik és a középkori esztétika történetéhez*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1988.
- THEODÓROSZ SZTUDITÉS: *Levél atyjához, Platónhoz a szentképek tiszteletéről*. (Ford. Kárpáty Csilla.) In Redl Károly (szerk.): *Az égi és a földi szépről. Források a későantik és a középkori esztétika történetéhez*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1988.
- TOUMINEM, Kimmo – SAARTI, Jarmo: *The Finnish library system – open collaboration for an open society*. In *IFLA Journal* 38/2. Elektronikus formában: http://www.ifla.org/files/assets/hq/publications/ifla-journal/ifla-journal-38-2_2012.pdf (2015.05.20.)
- TÓTH Máté: *Közönyvtár a multikulturális nagyvárosban*. In Varga K. – M. Szentirányi Z. (szerk.): *Összehasonlító könyvtárügy*. PTE FEEK, Pécs, 2014.
- UNGVÁRI ZRÍNYI Ildikó: *Tér-kép. Az érzékelés színpadi terei*. In *Korunk*, Korunk Baráti Társaság, Kolozsvár, 2009/1.
- VALASTYÁN Tamás: *Anarchitektonika. (Az építészet esztétikai reflexióihoz)*. In Puhl Antal, Szalai András, Vukosavljev Zorán (szerk.): *Árkádia. Építészetelméleti jegyzet*. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2012.
- VARGA Katalin: *Új paradigma a könyvtárakban – az információs műveltség*. In Varga K. – M. Szentirányi Z. (szerk.): *Összehasonlító könyvtárügy*. PTE FEEK, Pécs, 2014.
- VÁCLAV Kinga: *Építészet. 20. századi és kortárs irányzatok*. Lilium Aurum Kiadó, Dunaszerdahely, 2012.
- VERES Bálint: *Újragondolhatjuk-e a művészeteket az építészet révén?* In *DISEGNO*, a designkultúra folyóirata, MOME Alapítvány, Budapest, 2014.
- VERESS Károly: *Bevezetés a hermeneutikába*. Egyetemi Műhely Kiadó, Bolyai Társaság – Kolozsvár, 2007.
- VERESS Károly: *A hozzátartozás mint alapstruktúra*. In Veress Károly (szerk.): *A hozzátartozás struktúrái*. Egyetemi Műhely Kiadó, Bolyai Társaság – Kolozsvár, 2010.
- VESELY Dalibor: *Architecture in the Age of Divided Representation: The Question of Creativity in the Shadow of production*. MIT Press, Massachusetts, Cambridge, 2004.
- VÉRTESY Miklós (szerk.): *Magyar könyvtártörténet*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1987.
- VITRUVIUS: *Tíz könyv az építészetéről*. Képzőművészeti Kiadó, Budapest, 1988.
- WEIMER, Kristina – HELMINEN, Päivi: *Services and library space designed for various learner groups: Case Kaisa House at the University of Helsinki*. In *Nordic Journal of Information Literacy in Higher Education* 2013. Vol. 5. Special Issue 1.
- WESSELÉNYI-GARAY Andor: *Kétdimenziós építészet. Egy építészeti képikonográfia alapjai*. In Tüskés Anna (szerk.): *Ars perennis. Fiatal Művészettörténészek II. Konferenciája*. CentrArt Művészettörténeti Műhely Tanulmányok, Primus Gradis Tanulmányok. CentrArt Egyesület, 2010.
- WILKINSON, Tom: *Helsinki University Library in Finland by Anttinen Oiva Architects*. Elektronikus formában: <http://www.architectural-review.com/8674379.article>. (2017.04.20.)
- WINTERFELD, Dethard von: *Tárgyrögztetés az építészetben*. Elektronikus formában: http://arthist.elte.hu/TAMOP_412/1_1_einfuehrung.html (2016.03.10.)
- WRIGHT, Frank Lloyd: *The Art and Craft of the Machine*. In W. W. Braham – J. A. Hale – J. S. Sadar (eds.): *Rethinking Technology. A Reader in Architectural Theory*. Routledge, London and New York, 2007.
- ZEVI, Bruno: *Codul anticlastic. Limbajul modern al arhitecturii*. (Trad. Ana Gabriela Tabacu.) Editura Paideia, București, 2000.
- ZOLTAI Dénes: *Az esztétika rövid története*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1972.

- ZOLTAI Dénes: *Gondolatok a művészetek rendszeréről*. In Kis Tamás (szerk.): *Esztétikai olvasókönyv*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1976.
- ZUMTHOR, Peter: *Atmospheres. Architectural environments. Surrounding Objects*. Birkhäuser, Basel–Boston–Berlin, 2006.
- ZUMTHOR, Peter: *A szépség kemény magva*. In Moravánszky Á. – M. Gyöngy K. (szerk.): *A tér. Kritikai antológia*. Terc Kiadó, Budapest, 2007.

Resurse online:

- <http://www.ala.fi/works/project/151>
- <http://www.aoa.fi/>
- www.artmagazin.hu
- www.epiteszforum.hu
- <http://www.helsinki.fi/kirjasto/en/services/library-terms-use/>
- <http://konyvtarepiteszet.hu>
- www.librarybuildings.info
- <http://www.libraries.fi/>
- <http://www.nationallibrary.fi/>
- <http://www.tervlap.hu/cikk/show/id/1570>
- <http://www.toimivakaupunki.fi/en/projects/kaisa-house-library/>